

AUTIZM: KECHA VA BUGUN

Tilakova Zaynura Alijonovna

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizmning tarixi, olimlarning tadqiqotlari, autizm turlari, ularning xarakteristikasi hozirgi kundagi ko'rinishlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Autizm tarixi, evolyutsiyasi, autizm turlari, ASD, Spektr, bugungi kundagi autizm.

Autizm tarixi. Turli madaniyatlar va vaqt davrlarini ko'rib chiqsak, biz insoniyat tarixi davomida autizm deb ataydigan bir xil nevrologik farqlar va xususiyatlarni aniqlashimiz mumkin. Autizmning o'zi, albatta, yangi hodisa emas, lekin uning ta'rifi doimiy evolyutsiyada. Tadqiqotchilar, masalan, ko'p odamlar madaniyati, jinsi, qobiliyat darajasi yoki ijtimoiy muhiti tufayli an'anaviy testlarning yoriqlari orasida qolishlarini tushunishdi. Misol uchun, bolalar odatda odamlarning e'tiborini tortish uchun odamlarning ko'ziga qarashlari kutiladi, ammo ba'zi oilalarda va bir nechta madaniyatlarda to'g'ridan-to'g'ri ko'z bilan aloqa qilish odobsizlik hisoblanadi. Bunday sharoitda autistik bolani aniqlash uchun bu xususiyatdan foydalanish mumkin emas. Xuddi shunday, juda uyatchan yosh qiz ota-onasini xavotirga solmasligi mumkin. O'z tengdoshlariga taqlid qilishni tezda o'rganib, ularning autistik xususiyatlarini niqoblab qo'yadigan bola ham e'tibordan chetda qolishi mumkin. Xuddi shu nuqtai nazardan, gapira olmaydigan odam tilni tushunmaydi, boshqasi esa oddiy vazifalarni bajarish uchun o'z tanasini boshqarishga qodir emas, deb taxmin qilish mumkin. Hatto bugungi aniq mezonlar bo'lsa ham, autizmni tashxislash har doim ham oson emas, ayniqsa, bu neyrorivojlanish tafovuti ko'pincha birga keladigan sharoitlar bilan birga keladi.

Autizm so'zini yunoncha **autos** so'zidan birinchi bo'lib shizofreniya ta'rifi ustida ishlagan shveysariyalik psixiatr Eugen Bleuler ishlab chiqqan. "O'z-o'zidan chekinish" degan asosiy ma'no sovet psixiatri Grunya Efimovna Suxarevani Moskva klinikalaridan birida ko'rgan olti xil bemor haqida yozishni boshlaganida ilhomlantirdi, ularning barchasi autizmning bugungi tavsifiga juda mos keladi. Suxarevaning 1925 yilgi maqolasi ta'sirli, ammo afsuski, yaqin vaqtgacha e'tibordan chetda qoldi. Buni eng mashhur Hans Asperger o'qigan bo'lishi mumkin, ammo u 1944 yilda keyinchalik uning nomi bilan atalgan autistik xususiyatlar haqida nashr qilganida, unga hech qachon ishonmagan. 1938 yildan boshlab avstriyalik amerikalik psixiatr Leo Kanner autizm spektridagi o'n bir yosh bemorni (sakkiz nafar o'g'il va uch qiz) kuzatdi va tasvirlab berdi, ular haqida 1943 yilda tadqiqotini nashr etdi. Autizm haqidagi bugungi bilimlarning aksariyati Kannerning tadqiqotlaridan kelib chiqadi. U, shuningdek, birinchi bo'lib amerikalik psixiatrlardan bo'lib, bolalar bemorlarni to'laqonli inson deb hisoblaydi va ularni muassasalarda davolash haqida qayg'uradi. Yillar davomida ko'plab tadqiqotchilar autizmga olib kelishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlash va uning oldini olish yoki davolash yo'llarini topish ustida ishladilar. Bu nuqtada

konsensus autizm neyrorivojlanish holatidir. Bu davolab bo'ladigan kasallik emas. Potensial sabablar hali ham yaxshi tushunilmagan. Autizm spektridagi odamlarga yordam berishdan maqsad, birga keladigan muammolarni davolash va ularning hayot sifati va baxtini oshirish bo'lishi kerak.

DSM (Ruhiiy buzilishlarning diagnostik va statistik qo'llanmasi) Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasi tomonidan ishlab chiqarilgan va ko'plab turli mamlakatlarda, shu jumladan butun dunyoda qo'llaniladigan barcha tan olingan ruhiy holatlarning ro'yxati. DSM ning beshinchi va eng so'nggi nashri 2013 yilda nashr etilgan. Autizm spektrining buzilishi (ASD) sifatida taqdim etilgan va ilgari o'z yozuvlari bo'lgan shartlarni o'z ichiga oladi:

- Asperger sindromi (AS, Asperger, Asperger buzilishi, AD)
- Autistik buzulish (AD, autizm, klassik autizm)
- Bolalikdagi parchalanish buzilishi (CDD, Xeller sindromi, parchalanuvchi psixoz)
- Rivojlanishning keng tarqalgan buzilishi - boshqacha ko'rsatilmagan (PDD-NOS)

Autizm tarixidagi eng so'nggi o'zgarishlardan biri bu o'z-o'zini himoya qilishdir, bu neyrodivergent uchun ko'proq tushunish va inklyuziv jamiyatga intilish uchun yaratilgan harakat. O'z-o'zini himoya qiluvchilar - bu spektrning barcha qismlaridan kelgan kattalar bo'lib, ular birinchi qo'l tajribasidan autizm nimani anglatishini ifodalay oladilar.

Autizm spektrining buzilishi yoki autizm - bu miya rivojlanishiga ta'sir qiluvchi neyrorivojlanish buzilishi. Natijada, ko'pchilik odamlar muloqot qilishda muammolarga duch kelishadi, ijtimoiy o'zaro munosabatlarda qiyinchiliklar va muayyan xatti-harakatlarni takrorlash tendentsiyasiga ega. Shuningdek, ular faoliyat va qiziqishlarning sezilarli darajada cheklangan doirasiga ega bo'lishi mumkin. Autizm spektrining buzilishi (ASD) odatda epilepsiya, uyqu buzilishi, oshqozon-ichak (ichak) anormalliklari va immunitetning buzilishi kabi kasalliklar bilan birga keladi. Anksiyete va depressiya kabi ruhiy salomatlik muammolari keng tarqalgan. Ushbu shartlarning har biri insonning hayot sifati jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

"Spektr" atamasi jiddiylik yoki rivojlanish buzilishining diapazoni yoki davomiyligini anglatadi. ASD bilan og'rigan bolalar va kattalar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin, ammo bu holat quyidagi individual farqlar bilan keng spektrni qamrab oladi:

- Alomatlar soni va alohida turlari
- Og'irligi: engildan og'irgacha
- Boshlanish yoshi
- Faoliyat darajalari
- Ijtimoiy munosabatlardagi qiyinchiliklar.

Autizm spektridagi odamlarda turli darajadagi alomatlar va kombinatsiyalar mavjud, shuning uchun davolanish individual bo'lishi kerak. Shuni ham yodda tutish kerakki, autizimli bolalar, o'smirlar va kattalar o'zlarining ehtiyojlari, ko'nikmalari va

qobiliyatlari jihatidan juda xilma-xildir. Autizm spektrining buzilishi bo'lgan standart "tur" yoki "odatiy" odam yo'q.

Bugungi kunda autism:. Nima uchun autizm darajasi 1990-yillardan beri doimiy ravishda oshib borayotgani haqida ko'p munozaralar bo'ldi. Buning sabablaridan biri 1994 yilda diagnostika nomenklaturasining o'zgarishi bilan bog'liq. O'sha paytda autizmning diagnostik mezonlari ilgari "spektrda" hisoblanmagan bolalarni ham qamrab oldi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, diagnostika mezonlarining o'zgarishiga qaramay, autizm spektrining buzilishi (ASD) tashxisi qo'yilgan holatlar soni kutilganidan ancha yuqori (Jonson va Myers, 2007). Ko'pgina tadqiqotchilar dunyo bo'ylab autizm holatlarining ko'payishi genetik va atrof-muhit omillarining kombinatsiyasi bilan bog'liq deb hisoblashadi.

Tadqiqotchilar autizm sabablari haqida oilalar uchun javob izlash uchun astoydil ishlamoqda.

- Bu butun mamlakat bo'ylab 1:59 bolalarga ta'sir qiladi (Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari).
- Bu dunyoning barcha madaniyatlarida uchraydi va irqi, ijtimoiy-iqtisodiy holati, ota-onalarning ma'lumoti yoki boshqa demografik o'zgaruvchilarga qarab kamsitmaydi (Wong, Hui va Li, 2004; Howlin & Asgarian, 1999).
- O'g'il bolalarda qizlarga qaraganda deyarli to'rt baravar ko'proq uchraydi.
- ASD bilan og'rigan bolalarning taxminan 10 foizida aniqlanishi mumkin bo'lgan genetik yoki xromosoma kasalliklari (ya'ni, mo'rt X yoki tuberous skleroz) mavjud.
- Hozirda uning ma'lum sababi yoki davosi yo'q

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Расстройства аутистического спектра.** Елена Григоренко Лаборатория междисциплинарных исследований развития человека Санкт-Петербургского государственного университет. Москва, 2018
2. **Autism in History: The Case of Hugh Blair of Borgue.** Rab Houston, Uta Frith. 2000
3. autismcanada-org.
4. nationalautismcenter-org.